

седамдесетих година овог мога мемоара, захваљујући небудности органа Војно-историјског института, и употребила га не само против мене него и политике владе Југославије према Арбанасима.“ (488)

Скренули бисмо пажњу на ауторове погледе на рад Српског културног клуба које је он дао у издвојеној целини (454. и даље). Ту се може наћи потврда за оно што је историографија већ осветлила, а то су ставови према одбрани земље, брига за развој ратне индустрије, чувена предавања генерала и академика Живка Павловића. Наравно, ту су Чубриловићеве интерпретације и погледи на кнеза Павла, спораз-

ум Цветковић–Мачек и др. Уско везане за рад СКК су и његове оцене деловања Слободана Јовановића, у поратном времену СФРЈ квалификованог изузетно негативно.

Ова драгоценна сећања су пропраћена обимним предговором (5–36) из пера академика Василија Крестића, биографском белешком о аутору Васи Чубриловићу и именским регистром. Такође, овај обиман рукопис има и 99 напомена од којих већина даје кратке информације о поменутих личностима или упозорења приређивача о местима која нису могла бити са сигурношћу тачно прочитана.

Миле БЈЕЛАЈАЦ

Андреј Владиславович Ганин, *Свој међу туђима и туђ међу својима: судбина руског официра и југословенског генерала Фјодора Махина.*

Београд: Еволута; Центар за руске и источноевропске студије „М. Јовановић“ Филозофског факултета Универзитета у Београду, 2021, 448.

Иако интересовање за историју руске емиграције у Југославији датира од момента доласка првих већих избегличких група у Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, ова тема се у руској и српској историографији интензивније изучава од почетка 1990-их година: објављене су бројне монографије и радови у којима се расветљавају различити аспекти њиховог живота у земљи, допринос развоју науке, културе и уметности; изучавани су животни путеви многих истакнутих појединаца из редова руске дијаспоре, политичких и војних лидера руске емиграције. Написане су биографије генерала Петра Николајевича Врангела, Александра Павловича Кутепова, Антона Ивановича Дењикина. Међутим, недостајала је свеобухватна биографија личности која је стигла до највиших положаја

у Црвеној армији, да би затим прешла на страну њених непријатеља у Грађанском рату, емигрирала из Русије и свој животни пут окончала у својству генерала Народноослободилачке војске Југославије – Фјодора Јевдокимовича Махина. Различитим аспектима његове биографије се у више појединачних радова бавио научни саветник Института за словенске студије Руске академије наука др Андреј Владиславович Ганин, да би потом резултате својих истраживања представио у књизи под насловом *Свој међу туђима и туђ међу својима: судбина руског официра и југословенског генерала Фјодора Махина.*

Базирајући своје истраживање пре свега на необјављеној грађи (из укупно 9 архива, међу којима су осим руских, и српски и амерички), али и објављеним изворима, аутор је читао-

цима представио историјски портрет Фјодора Махина, уз настојање да „се проникне и схвате његов унутрашњи свет, мотивација, особине личности, и да се објасне неки његови поступци и намере“ (стр. 38). Ипак, различит степен доступности грађе неминовно је утицао на могућност и степен изучавања одређених периода у Махиновом животу: ратно раздобље је детаљно реконструисано, док је период од 1930. до 1940. године слабије истражен због поверљивости грађе о сарадњи са совјетском обавештајном службом.

Књигу отвара предговор проф. др Алексеја Тимофејева, који контекстуализује деловање Фјодора Махина кроз расветљавање активности агената совјетске политичке обавештајне мреже у Београду у међуратном и ратном периоду. Представљајући Махинов рад у поменутиим временским раздобљима, професор Тимофејев је дао и посебан осврт на његову улогу у припреми терена за стварање илегалне руске емигрантске антифашистичке организације за време Другог светског рата – Савеза совјетских патриота, чиме је дат нови подстицај изучавању учешћа представника руске дијаспоре у покрету отпора.

Представљајући читаоцима животни пут Фјодора Јевдокимовича Махина, Андреј Ганин прати еволуцију његових политичких и идеолошких ставова. Према ауторовом мишљењу, кључну улогу у уобличавању Махинових социјалистичких уверења имала је Револуција 1905. године, учешће у гушењу нереда у области средње Волге исте године, као и кажњавање његовог оца. Историчар је дошао до закључка да је, по свему судећи, потпуковник Махин 1917. године ступио у партију социјалиста-револуционара (у том

тренутку најбројнију политичку организацију у земљи, која је бројала до милион чланова), и затим постао члан штаба војне организације партије. И већ наредне године је по наредби ЦК партије послат у Црвену армију, будући да је циљ есера било рушење болшевичке власти. Кроз опис оваквог Махиновог деловања, од инфилтрирања у Црвену армију, постављења за привременог вршиоца дужности начелника Уфске совјетске дивизије, потом и за команданта армије, и на крају до издаје те исте Црвене армије, па затим и припадника белог покрета, те учешћа у завери против изборног атамана генерал-лајтнанта Дутова, Ганин је илустровао и драматичне догађаје Грађанског рата у Русији.

Пропаст ове завере је за Махина означила почетак емигрантског живота. Овом периоду, који је започео јануара 1919, Ганин је посветио велику пажњу. Треба напоменути да су прве године живота Фјодора Махина у туђини, током којих се бавио активном субверзивном делатношћу против совјетске Русије, односно наставио предемигрантско деловање, услед недостатка грађе слабије истражене. Аутор је утврдио да је управо под руководством Махина, који је у емиграцији постао релативно позната фигура у партији есера, 1921. године створено посебно одељење у Административном центру есера за вођење обавештајно-диверзантског и организационог рада на совјетској територији с циљем свргавања болшевика, учвршћивања народне власти, и обезбеђивања Уставотворној скупштини потребног ауторитета. Међутим, Андреј Ганин је дошао до закључка да је Махин искључиво током првих емигрантских година покушавао да учествује у субверзивном

раду против Совјетске Русије, али да је, схвативши да нема изгледа за настајак широког антибољшевичког покрета, променио правац деловања: у Прагу је почео да руководи бироом рада Земгора, да би се у фебруару 1924, на позив краљевске владе и предлог Владимира Ивановича Лебедева, који је у југословенској престоници организовао одељење прашког Земгора, преселио у Београд. Руководи овом организацијом, Махин је, с једне стране, помагао руским избеглицама у земљи, а с друге стране, остварио је блиску сарадњу с Министарством иностраних послова, бавио се аналитичким радом за Министарство и обављао разне деликатне задатке у интересу власти.

Према мишљењу Ганина, тридесете године 20. века су означиле прекретницу у Махиновим ставовима: промене у СССР-у и ситуација на европској политичкој сцени (појава фашизма) довеле су до тога да је од противника бољшевика постао „присталица совјетског пројекта“ (276). Бавећи се у том раздобљу публицистичким радом, хвалио је СССР, што је јасно сведочио о еволуцији његових политичких ставова. У том периоду је био и заврбован од стране совјетске обавештајне службе, и тако постао њен спољни сарадник. Анализирајући Махинове мотиве, Ганин је закључио да је имао једну слабу тачку због које је могао подлећи врбовању – породицу која је остала у СССР-у. Аутор је изражавао сумњу у постојање непосредних претњи безбедности Махиновој породици, претпостављајући да би мотив могла бити могућност одржавања контакта с породицом, сусрета с њом, или чак њихов одлазак из СССР-а, износећи и друге евентуалне разлоге: заједничку борбу против деснооријентиса-

них емигрантских кругова, патриотске идеје, материјалну или другу корист (279–280).

Своје политичке ставове Фјодор Махин је јасно исказао за време Другог светског рата, приступивши партизанском покрету. Према наводима Андреја Ганина, Махин је постао Титов војни саветник и један од организатора партизанског покрета у земљи. Будући да је поседовао општу ерудицију, искуство оружане борбе и академско образовање, владао страним језицима (руским, немачким, енглеским, француским, бугарским, чешким и српскохрватским), разумевао војно-политичку ситуацију и војну географију СССР-а, Махин је при Врховном штабу Народноослободилачке војске Југославије пратио и коментарисао вести различитих радио-станица, пре свега совјетских и британских (309). Званично је био војни саветник при Врховном штабу и један од руководилаца одељења штаба за радио и пропаганду (био је задужен за писање недељних прегледа стања на совјетско-немачком фронту и припрему информативних материјала за радио-станицу „Слободна Југославија“). О положају у партизанској хијерархији сведочио је и његово путовање у Москву новембра 1944, у својству члана југословенске делегације и представника Врховног штаба. Анализирајући пријем бившег емигранта у отаџбини, Ганин је закључио: „Ако је за Тита Махин био недодирљив као совјетски агент, за Стаљина је био недодирљив као југословенски генерал. И мада су Махинови стари ратни другови из антибољшевичког табора у то време у СССР-у били прогоњени и за најмање грешке, њега нису ни такли ни због издаје 1918, ни због есерске диверзантске делатности с почет-

ка двадесетих година. Није потезана ни пресуда против Махина, донета 1922. у његовом одсуству, на процесу против ПСР-а, и чије је извршење било одложено до повратка Фјодора Јевдокимовича у домовину.“ (317–318)

Махинов боравак у СССР-у био је краткотрајан. Већ у марту 1945. именован је за начелника историјског одељења Генералштаба НОВЈ и војних архива Југославије. Међутим, почетком јуна преминуо је у Београду, где је и сахрањен уз војне почасте.

Ганинова биографија Махина даје приказ сложеног животног пута једног човека, али и драматичних до-

гађаја у Русији и Европи у првој половини 20. века. Кроз судбину Фјодора Махина могу се испратити политички и војни процеси у Русији, колорит идеја, ставова и активности у избегличкој средини, али и учешће припадника руске дијаспоре у антифашистичком покрету на територији Југославије. Стога је ова књига значајна за истраживаче не само руске историје и Грађанског рата у Русији, већ и руске емиграције у Краљевини СХС/Југославији, и историје Другог светског рата.

Милана ЖИВАНОВИЋ

Ivana Dobrivojević Tomić, *Između nebrige i neznanja. Žene, seksualnost i planiranje porodice u Jugoslaviji (1918–1991)*.
 Beograd: Arhipelag, Institut za savremenu istoriju, 2022, 273.

Научни опус историчарке Ивана Добривојевић Томић обухвата импресиван број радова, укључујући и две монографије, у којима је ауторка анализирала различите друштвене и политичке феномене, и тако пружила важан допринос разумевању историјског развоја југословенске државе и друштва. Висок степен научне значење и спремност да прихвати нове истраживачке изазове ауторка је показала избором теме и у својој најновијој монографији, *Između nebrige i neznanja. Žene, seksualnost i planiranje porodice u Jugoslaviji (1918–1991)*, у издању издавачке куће Архипелаг и Института за савремену историју. Ивана Добривојевић Томић је приступила анализи теме која је у домаћој историографији готово занемарена, начинивши значајан искорак у правцу разумевања проблема сексуалног просвећивања, планирања породице и контроле рађања на про-

стору југословенске државе. Истраживање је засновано на архивској грађи, објављеним изворима и научној литератури. У погледу хронологије, ауторка је ове појаве посматрала у периоду од оснивања Краљевине СХС/Југославије до тренутка распада југословенске државе, што је отворило простор објективном сагледавању и уочавању динамике промена и историјског развоја поменутих феномена. Монографија садржи предговор, четири главе, списак литературе, индекс личних имена и кратку белешку о ауторки.

У првој глави монографије, *Наслеђе Краљевине Југославије* (15–68), ауторка обрађује питања наталитета, промена у перцепцији сексуалности, искуства у покушају спровођења контроле рађања, као и реакције и понуђене одговоре стручне јавности и државних власти на уочене појаве и промене у међуратном периоду. Упркос препо-